

Стефан Тошев

ПИСМА ОТ ВОЙНАТА
1885 – 1895

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Стефан Тошев, *автор*

© Ива Колева, *коректор*

© Янко Илиев, *снимка на корица – ретуш и цвят*

© Николета Карайончева, *оформление на корица*

© Виктория Николова, *графично оформление*

София, 2018 г.

ISBN: 978-619-7496-07-9

Стефан Момев

ПИСМА ОТ ВОЙНАТА
1885 – 1895

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

ЩЕ МРЕМ НИЙ ТУКА	6
ПРЕДГОВОР	11
ПИСМО I	12
ПИСМО II	30
ПИСМО III	38
ПИСМО IV	81
ПИСМО V	124
ПИСМО VI	154
ПИСМО VII	198
ПИСМО До автора на „Писма от войната“	240
НА ПАДНАЛИТЕ ГЕРОИ	263
СЛИВНИЦА	265

Капитан Маринов

ЩЕ МРЕМ НИЙ ТУКА

Кой кон по канарите смело хвърка
И секне огън с подкованите крака?
Кой исполин върху му в огъня се хвърга
И маха грозно там със сабята в ръка?

Кой в ада същ, под бомби и гранати,
Под страшния им трясък, под куршуми град,
Стои тъй твърдо и с погледа крилатий
Изглежда гневно иноземната там рат?

Кой в момент удобен за атака
напред дружините изтласква с мах един,
И пристъпна предвожда, сам лети в главата –
На очевидна смърт отива той самин?

И кой с вика: „Ще мреме ние тука!
„Кураж, момчета! Дързостно ура! Напред!“
Увлеча всичко и порой след него руква,
И почернява с трупове обширний глед?...

.....

До днес го виждам в деня тоз славен,
Тоз седмий ден за слава и лаврови венци,
Като току се боят почна главен
Току-що ревнаха скалистите онез зъбци,

Когато грозно със сабята замаха
И гневно той засочи къмто върха втор,
И хиляди крака затрополяха,
И се захвана щурма гръмоносен, скор;

Веч барабана затрещя атака
И повести тръбата грозний щиков бой,
И отново пак вчестиха пушката,
И пак куршумите затупаха цял рой;

Забълва пак с огън върха срещен,
Покри се той с дим и цял се скри от нас,
И олово, и чугун, дъжда картечен,
Засипаха се със зловещи глас;

А ний с щиковете наклонени,
В маса сбрани, в стройни гъсти редове,
С Мариновия пример насърчени,
Нахвърляхме се гневно срещу врагове,

И юрнахме по канарите голи,
Кат бесни и готови да измрем,
А жертви падаха все нови и нови...
Но чак на върха трябваше ний да се спрем.

И като вихър сипеите диви,
Онези пропасти и урвести бърда,
Прехвъркнахме и щиковете ни светливи
Зловецо лъснаха по втората гора...

Врагът избяга... и химнът ни тържествен,
С вика и с урата екнаха навред,
Но храбрия борец, войника честен
И командира наш – падна нещастний, клет!

Добрий Маринов на дълга си верен,
Ламтящ за бой победен и вражески погром,
С куршум в гърдите зле умерен,
Лежеше той съборен веч от своя кон.

И стана му, без страх що в бой стърчеше,
В агония последна възник бе сега,
И погледа, що мълнии стреляше,
Полуизгаснал беше за всегда:

И сал ръката мъжка с сетна сила,
При шепота: „Юнаци Бдинци, вий напред!“.
С пръст врага тя беше устремила –
Изказваше последния му нам завет.

А ние, на завета негов верни,
Атаки с бяс повтаряхме цял ден,
Докамо висотите и последни
Не паднаха, и той не бе отмъстен!

Понеже първото издание на „Писма от войната“ от редакцията на „Военний Журнал“ трябваше да стане непременно към 8 ноември 1895 г., т.е. срещу десетилетието на войната, то вследствие на това тези писма се явиха непълни, с много грешки по тяхното изложение и литературна обработка, и без едно подходящо на тяхното съдържание заключение, а най-главното и без карти и планове, без които брошурата губи почти половината от своята интересност.

Като желаем да изправим тези важни грешки и да видим книжката си в завършена форма, ний, насърчени от добрите отзиви, които чухме от другарите си, предприехме печатането на второ издание. Освен попълването на някои подробности, пропуснати в първите шест писма, Господа читателите ще срещнат във второто издание още едно писмо, в което, като се разказва за онова въодушевление и ентузиязма през славните и велики дни на победата, които ний сме можели да схванем в столицата от 5-дневното посещение на болниците от цели тълпи и от оная обща любов и внимание, изказани към ранените от хилядите посетители, същевременно се прави и един кратък очерк на последвалите събития до 15 ноември заедно с главните грешки, проявени при тези действия.

от автора

ПРЕДГОВОР

Тези писма съвсем не са писани от бойното поле. Не са били адресирани и изпращани до никого, а са съставени точно три години след войната (когато един наш Бдинец издаде своите възпоминания в първата година на „Военен Журнал“). Основани са на по-ранни бележки – истински копия от действителността... Късното им появяване на бял свят се дължи повече на нерешителност и колебание относно ценността на съдържанието им... Днес ние се решихме да ги обнародваме и да изясним донякъде някои действия във войната, а особено тези на Трънския отряд, за които повечето от нашите офицери имат твърде преобратно понятие... В писмата си няма да се занимаваме с хвалби. Нека бъдем така добри и да жертваме частица от своето самолюбие и добросъвестно да се отнесем към грешките и пропуските, които ще ни бъдат приписани, като помним, че в интерес на делото е да се изучат и изследват тези грешки – като единствена гаранция за това да не се повторят... Ние считаме за свой дълг, в интерес на общото дело, да бичуваме немилосърдно себе си, да извадим в пълна голота грешките, които сме направили в кръга на своята деятелност, като участник в тази война... Няма защо да се срамуваме да изповядаме неща, които се дължат само на едно неумение, на една неготовност и младост... Грешно е да се крият раните под бляскавите многоглаголства и хвалби на показаната храброст.

ПИСМО I

Бой с турците! Бой с вековния враг! – ето какво очакваш ти да чуеш от туй ми писмо. Но какво ще кажеш, ако ти съобщя, че вече десет дни откак сме напуснали Дупница и сме се озовали срещу сръбската граница? Ще повярваш ли ти, ако ти съобщя, че ние очакваме война с родните братя сърби? Разбира се, че няма да повярваш, както и ний не вярвахме, докато не дойдохме тук, където всичко мирише на едно скорошно сблъскване. Толкова време стояхме на турската граница и никакви произшествия, никакви предизвикателства не се случиха, когато тук провокациите следват една след друга, само и само да ни изкарат от търпение и да хвърлят вината върху нас за почването на неприятелските действия... Аз ти казвам, че сърбите ровят за война и че тя е вече неизбежна. И ти трябва да се помириш с тази печална и нежелателна действителност, която скоро ще смае света и ще накара утре братът да души своя брат... Грозно нещо!

Моята дружина съставлява част от Трънския отряд, който е назначен срещу сръбското настъпление, ако се почне войната. Разположени сме в с. Филиповци, през което минава шосето Брезник – Трън, и съставляваме един вид резерв на двете дружини (Струмци и Плевенци), които заемат Врабча и Трън. Нашето село не е нищо друго освен едни колиби, разпръснати на групички на разстояние от 3 – 4 километра. Тук има някакво си долче, наврели се в него няколко къщи и сламеници; там някакъв си глупав завой – натъпкали се до брега няколко покрива и огради, а още по-нататък някакви канарички с охтичава горичка и до тях няколко кошари,

и Бог знай за какво приспособение – пирамидални копторчета. Също както по Балкана, само с тази разлика, че там групите стърчат по върховете и на видните места, когато тук забيرانето и потулването се хвърлят твърде много в очи... Даже досега не съм успял да обиколя цялото село и да се запозная с неговото разположение – то е така разхвърлено.

Ти не можеш да си представиш до каква степен се простира бедността и дивотията на това затъмнено къоше, в което сме захвърлени. Цяла гунка, при която Дупница се оказва цвете от първо качество – напразно се оплакахме от нея! Единственото преимущество се заключава в нашето отдалечаване от Кюстендил, откъдето богоизбраният началник на западния отряд продължава още да хвърля своите стрели върху „морално слабите Бдинци“ (Ще му покажем в скоро време!)... Канари, охтичаби горички и кошари – ето богатството на Филиповската долина; миниатюрни стага, единични говеда, белогрешното овчарче на някоя канара и от време на време единичен пътник по шосето – ето движението и признаците на живота в нея. Глухота и пълна тишина вее от всеки ъгъл, като че ли страната е претърпяла някое варварско нашествие и поголовно изтребление на мъжкия пол.

Дружината е разпръсната по цялото село, което е крайно неудобно за живеене. Войниците предпочитат да спят по чардаците, отколкото в тъмните и ниски стаи, господа офицерите си избраха уж по-добри къщи, но при все това тяхното преимущество се заключава в единствения прозорец със стъкла на една тясна, но отделна стаичка. Аз заедно с лекаря Т-в и полковия свещеник М. се поместихме във Филиповските ханчета (на шосето), което освен преимущество в снизходителното удобство на стаите, относително предста-

влява дружинния район – център, в който се забелязва що-годе оживление в цялата долина. Аз и докторът заемаме една стая с два дървени кревата, а отец М. се настани в самата кръчма, върху дървената пейка.

Ето вече десетия ден, откак кадим небето със своето дихание и водим строго покаяние в тези места далеч от всякакъв шум, далеч от каквито и да е новости. Тук като че ли всичко се е съгласило да ни остави в покой и да ни забрави напълно за известно време. Като че ли на шосето Трън – Брезник някой е поставил караул, който да не пуска никакъв пътник да мине край нас. Ето, и пощата вече толкова дни не ни донеся друго – освен някакви вedomости и изтекли заповеди, и то касаещи дружините, разположени в Дупница. Сънливост, апатия и мързеливо равнодушие така силно са ни налегнали, че рискуваме в скоро време да се обърнем в тукашни шофи, които с нищо не можеш учуди и с нищо не можеш развълнува.

Трън е пред носа ни, но и той мълчи твърде упорито и ако сами не се обаждаме понякога, то едва ли ще се удостоим с каквито и да е разпореждания от по-горе. Даже досега не знаем нищо определено за нашата предстояща роля по тези голи и стръмни чуки, които са ни обградили от всички страни и нямат край до хоризонта. „Молчатъ и не разсуждатъ“ – ето военната формула, която предугаждаме и която ни кара да бъдем по-малко любопитни. Началството не намира за нужно да ви посвещава в своите работи – значи стойте си спокойни и не се въвирайте там, където не ви питат... Нима всяко нещо трябва да бъде указано и уговорено, за да се направи и изпълни, ами инициативата? – ще кажеш ти. – Да, аз я чувствам, аз усещам върху себе си една отговорност, даже един ден сериозно се замислих: какво да направя? Но право да ти кажа, мислих, мислих и реших, че нищо

не мога да измисля, тъй като отсъстват указания и директиви (!?). Пуста маскировка на едно неумение и нежелание!... Даже много се ядосвах на тази твърде голяма секретност и мълчание от Трън. Започна силно да ме вълнува нашето игнориране като старши началници, на които щеше да се падне в боя доволно тежка отговорност. Знаем само, че се очаква война и нещо отчасти, отнасящо се до пунктовете, на които ние ще трябва да се озовем при тревога. А там... за другите работи не искаме и да знаем. Пък и началството не счита за нужно да ни осветли по въпросите, които утре ще паднат като сняг на главите ни.

Вече ходих няколко пъти в Трън, но освен официална важност и прекалена секретност нищо друго не разбрах. „Трябва ми това и това“, „две роти трябва да се преместят в Ездемирци“, „хляб не се доставя редовно“ – рапортувах аз, добивах своето и трябваше вече скромничко да се измъквам оттам, където ясно ми се показваше, че повече не съм нужен.

– Фу! Какво гребнаво самолюбие! Каква тънка обигчивост!

– Нали? – Така е! Но какво да сторя, когато освен вродената човешка слабост към тщеславие, аз притежавам още и непохвалното качество да се считам непременно нужен със своите съвети и познания на началството? Все ми се струва, че мога да кажа много големи работи, че мога да допринеса твърде голяма полза с изслушването на моето мнение... и разбира се, когато не ме питат, гаже се сърдя и гърля настрана, и в това гърляне аз пропускам важните греболци, разрешението на които зависи изключително от мене. Аз се сърдя и гърля, и в същото време, за това игнориране от началството, аз плащам със същото към своите офицери. „Какви подробности узнахте в Трън? Какво

ново има по границата?“ – питат ме те почти винаги при завръщането ми във Филиповци. „Нищо“ – отговарям аз с една тайнствена усмивка, с която искам да им кажа, че зная много работи, но не намирам за уместно да им ги съобщавам.

Въобщие тук бездействаме и я караме така, като че ли сме дошли на разходка или на заточение... Казват, че Трън и Врабча били укрепени вече, но досега няма още никакви указания по начина на действието, по заемането на позицията, по определянето на участъците, началниците им и пр... Макар че някои от тези неща трябва да бъдат секретни, струва ми се, че е необходимо едно по-ранно изучаване от частите на позициите, на които те ще действат, едно по-ранно разпределение на задълженията и един що-годе известен план за действието на чиновете от тези части.

Досега не само че не съм изучил позициите при Трън и Врабча, но даже не съм ги виждал!.. Представи си в какво положение бях поставен, като ми се възложи да избира и укрепя по върховете на Секирица втора отбранителна линия, когато аз даже хабер нямах от първата, а още и не можах положително да определя фронта на неприятелското настъпление?... На мене ми се заповяда това... и аз вече работя, доколкото ми е възможно, *без да чувствам особено нужда от повече обяснения и указания.* „Редник! – ще кажеш ти, – и нищо повече!“ Но ти можеш да си мислиш каквото искаш, а аз не обичам да се обяснявам много-много с началството, особено когато виждам, че то скъпи твърде много своите указания (!!)... Аз се напарих от Дупница и сега, като непризнат талант, обидено се спотаивам настрана. „Направи това и това“ – и разбира се, аз го правя колкото мога, а оттам нататък не искам даже да зная, т.е. *аз обичам да работя под един вид остен, който, за жалост, твърде рядко се употребява от началството.*

Не зная това, което ми трябва, а зная да правя неща, които не съм виждал даже през плет. Казаха ми: стани инженер! – и аз станах такъв, и то не какъв да е, а военен инженер, който освен правенето на укрепленията трябваше още и да избира линията на отбраната и да определя нейната дължина за отряд – било то за полк, за два полка или за дивизия. Помня, че отидох един ден в местността, която ми се посочи, и почнах да оглеждам наред чукуите и долчините и че още в това шуране и блъскане нагоре-надолу забърках конците и се отказах от една ясна представа за работата, която ми се възлагаше. Нима това не е само един баур, че да наредиш по него ложементите (окопите), та като погледнеш отдолу, страх да те вземе: ами цял хаос от върхове, долчини и урви, които така и теглят човека да поузкапае нещо по всяка от тях. Гледаш, че уж вече си определил линията на отбраната и числото на окопните пунктове, когато като напук ще изскочи пред тебе още някоя грамадна долина необстрелвана, или някой връх, който допира до линията, и разбира се – хайде за онази долина понаправете нещо, хайде и този връх да влезе в отбранителната линия... Въртях, суках и тръгнах по линията: тук един редут, там един окоп, до него още един, по-нататък още един окоп и така нататък от Трънското шосе чак до село Ездемирици в един полукръг все окопи и окопи, стигащи до цифрата 30 или 40. И от всичко това знаеш ли какво излезе? Аз оградих от всички страни връх Черchez, който е почти недостъпен, без да се съобразя с това, че ако притивникът сбие тази позиция, то ще трябва да се отстъпва надлъж по цялата линия. Освен това самата линия се оказа съвършено флангова на предполагаемото неприятелско настъпление... Не зная, но ако не ни пристигнат още подкрепления, то целият Трънски отряд, за да заеме тази отбранителна линия, трябва да се разбие на отделения по всеки окоп.

Но това, което ти съобщавам и което е нашата ахи-

лесова пета, съвсем не ни пречи да бъдем бодри духом и да се готвим за тържествения час. Считаме разбиването на сърбите за сигурно. Досега ротите са произвели няколко учения, а от три дни насам почнаха да работят окопите на втората линия и един нов път за отстъпление от Трън през Ездемирици за Секировския мост... Въобще ние имаме маса свободно време, което не знаем как да убием, и сме принудени волю-неволю да греем в крчмата, да слушаме сума шопски хитрости и мнения от посетителите. Баба попадия (жената на крчмаря, който е също свещеник) е една престаряла, но много добра и пъргава жена, която умее да посреща своите мъщери.

– Бабо, я ми направи една кафе! – иска пътникът.

– Бре, синко, стара съм... Видиш огъня поугаснал, кой ще се труди да го пали... Я си пийни по-добре една ракийца! – отговаря тя на всеки, който иска да подгори грезвето, и почти винаги успява.

Такава тънка любезност аз съм срещал по-рано само в габровските и гряновските ханджии.

Ти знаеш, че аз въобще не обичам спиртните напитки, докторът също почти никак не ги употребява, а пък дядо поп си пийва понякога – колкото да му отваря апетит – и при все това ние бяхме почнали да намираме някакъв вкус в цуйката (ракийта) и разбира се, да страдаме понякога от последствията. Гледаш, току-що сегнем и баба попадия изтърсила пред нас цяла зелка армия и няколко дългнести шишенца – разбира се, тя е крива!

От всички ни най-много страдат докторът и отец М., които почти нямат никаква работа и са принудени цял ден да се въртят в крчмата и да търсят развлечение между шопите... Докторът е много добър човек, но само твърде жлъчен и раздразнителен и просто не може да търпи дядо поп. Той постоянно се окайва и

не може да се помири с неносния живот на тази пуста „Кабардиния“ (както той нарича Трънската Стоянка (Трънското ни местонахождение). Отец М. е един стар българин, силен, здрав човек, с атлетическо телосложение и главно с невъзмутимо хладнокръвие и спокойствие, което той запазва даже при разказите си за разни чуми и холери, които е видял през живота си. Той е твърде воинствен и счита, че войната е неизбежна и че ще продължи най-малко 6 месеца. Ето това негово воинствено настроение докторът не може да му прости, защото на него никак не му се иска да слуша за война и очаква от ген на ген нашето завръщане. „Непременно ще се бием! Аз зная добре тези сърби“ – изрича за стотен път отец М. „Да! Да! Скоро ще запращят пушките“ – добавям аз. „Неть! Неть, батюшка! Не может быть! Ето глупости!“ – прибързва да каже докторът, пребледнял от гняв, и отива да напада „батюшката“ за неговите противоевангелски настроения.

Но главната причина за постоянните техни спречквания е обичаят на отец М. да се разполага на леглото на доктора, преди последният да се усети за това. Дали нарочно, или от от това, че генем не е удобно да почива в крѣчмата (където беше неговото легло), току-виж, че светиня му се сложил и натъкмил вече върху гървения креват, който докторът така внимателно изтърсва и нарежда всяка сутрин. Може ли човек да не се къса от смях, като гледа, от една страна, яда, който отравя и последната капка кръв; сърдитите и жаловити натяквания и пълното безсилие, което докарва сълзи на очите, а от друга страна – една ледена присмехулна усмивка с фразата: „Няма да се изяде, я“, едно лениво обръщане по грѣб и отново пак едно блажено и титаническо захъркване. „Батюшка Степанъ Феодоровичъ! Помогите! Прогни-

те его! Ведъ сколько раз ему говорилъ, что не любляю этого? Ведъ он фаміаном пахнетъ!“ – се моли винаги докторът. Но нито той, нито аз можем да направим нещо срещу блажения сън и работата се свършва само с едно дезинфекциране на леглото. Ето в тези постоянни спречквания аз играя ролята на помирител, след като раздухам достатъчно огъня. „Безобразно!“ – ще кажеш ти, нали? Но на теб ти е добре там, в града, а питай мен какъв ми е халът в тази „Кабардиния“! От вчера отец М. излезе на обиколка по селата и по манастирите и докторът вече си е поотдъхнал, и се отказва от обичая да раздига генем своето легло.

Не зная защо от няколко дни, по разпореждане от Трън, в дружината ми имаше всяка нощ твърде силен пикетъ (отряд) за охрана на Секировския мост.

Вижда се, че трябва да се очаква нещо по долината на р. Ерма. На доктора твърде не се харесват тези разпореждания. Той казва, че това госта мируше на барут и че само една действителна опасност може да предизвика подобни заемания на дефилетата с цели взводове, които, като напук, водят право към нас. „Черни ми се виждат тези зяпнали ламы и щом почне да се мръква – казва той, – все ми се струва, че някоя нощ ще изскочат от тях някои сръбски роти.“ „Тъй ли?... Ще изскочат, а?... Ами после как ще могат да се върнат назад през тези дупки?“ – възразява му самоуверено и храбро отец М.

Градът Трън отстои на 10 километра от нашето село. Той е една доволно хубава паланка, разположена в една планинска долина, сред която живописно лъка туши р. Ерма и едвам намира отвор да излее своите води в българска Нишава. Една дълга и широка (по възможност) улица с десетина завоя се точи в тази теснина и със застроените отстрани къщи и с няколко такива попълзели по баирите представлява в дължина